

UNIVERSITAT DE BARCELONA

CARLES RIBA i la Universitat

Lliçó inaugural del Dr. CARLES MIRALLES i SOLÀ
Catedràtic de Filologia Grega

INAUGURACIÓ DEL CURS ACADÈMIC 2009 · 2010

CARLES RIBA i la Universitat

Lliçó inaugural del Dr. CARLES MIRALLES i SOLÀ
Catedràtic de Filologia Grega

INAUGURACIÓ DEL CURS ACADÈMIC
2009 · 2010

Barcelona, 7 d'octubre de 2009

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Carles Riba i la Universitat

Carles Miralles

I

De 1909 a 1913 Carles Riba va estudiar Lletres aquí a la Universitat; també Dret, tot i que d'aquesta carrera s'anà examinant de diversos cursos fins a la dècada següent. El juny de 1913 va obtenir la llicenciatura en Lletres, i el setembre va guanyar-ne el premi extraordinari. Tenia vint anys. Hi estudià llatí i grec, també hebreu i àrab, gramàtica indoeuropea, història i teoria de la literatura, a més de matèries d'història i filosofia. Durant els estudis havia cursat paleografia; un cop llicenciat, encara va cursar diverses disciplines d'arqueologia, numismàtica i epigrafia.¹

D'una banda el pati de Lletres. «Aquell pati que tots voltàvem girant cap a l'esquerra», com recorda Nicolau d'Olwer.² El pati de les grans amistats: refredades o alimentades pel temps, a vegades rompudes per la mort o la distància, però, si no sempre flama, caliu per a tota la vida. El pati de les aules, de les lliçons magistrals, amb toga i birret. El pati dels de Lletres i dels de Dret. En el cas de Riba, el pati compartit llavors amb Lluís Valeri, Josep Maria de Sagarra, Josep Maria López-Picó, entre altres condeixebles.

En els seus anys d'estudiant, els mestres hi ranciejaven. Un seu altre condeixeble i amic de tota la vida, Josep Maria Capdevila, evoca Riba «amb un llibret alemany als dits, subratllant-hi amb llapis algun mot», però no al pati sinó a classe, a l'aula de Canònic, «mentre el Dr. Estanyol declamava la seva cançó enfadada».³ Ni en grec no va tenir sort: «Podent tenir en Segalà», diu altre cop Capdevila, «tingué en Banqué».⁴ Lluís Segalà havia tornat a Barcelona, a la seva Universitat, l'any 1906, a succeir-hi el seu mestre Balari i Jovany a la càtedra de grec; hi arribà, recorda Nicolau, «precedit d'una gran fama d'hel·lenista», i «merescuda», i al cap de poc de temps «el renom» de la seva càtedra «va estendre's fora de la cleda

1 Medina 1989, I, p. 16-21; 161-173.

2 Nicolau 1958, p. 79.

3 Capdevila 1968, p. 55a.

4 Capdevila 1968, p. 55b.

universitària».⁵ Ell i Banqué, però, mantenien torn, i Josep Banqué i no Lluís Segalà va ser el professor de grec que tocà a Riba. Banqué era un personatge més que pintoresc, tirant a grotesc, ridiculitzat tant per Nicolau com per Bosch Gimpera,⁶ els dos grans deixebles de Segalà –del Segalà d’aquella època.

Bosch Gimpera, en referir-se a la Universitat de Barcelona d’aleshores, parla de la possibilitat d’adquirir-hi, pels seus mestres, una «mística universitària», «tot i les deficiències i el burocratisme».⁷ Entre els mestres en aquest sentit que Riba hi trobà sembla del cas esmentar l’hebraïsta Francesc Barjau, «un dels pocs catedràtics que li havia produït la sensació d’un mestre», segons testimoni d’un altre condeixeble, Ferran Soldevila,⁸ el qual, en ponderar la influència de Barjau i el molt d’hebreu que Riba va arribar a aprendre amb ell, manifesta la seva opinió que va estar ben a punt de posar l’hebreu i no el grec en el centre dels seus interessos. També Antoni Rubió i Lluch, és clar, amb qui anys més tard va conviure, ja casat amb Clementina Arderiu, en una pensió a Munic, i de qui l’any 1941, des de l’exili de Montpeller, en una carta a Rosa Leveroni, Riba mateix escrivia que «nous avait honorés, ma femme et moi, de son estime; il m’était permis de penser: il y a, qui sait, dans ses sentiments à notre égard, la bienveillance et même la complaisance du maître».⁹

D’altra banda, uns anys crucials. Tant dins com fora. L’energia que aquells estudiants treien de la joventut, de la curiositat, de la laboriositat, de l’estudi i dels mestres, l’expandien pertot, ramblejant amunt i avall, contactant amb l’ambient literari i cultural d’una ciutat inquieta, políticament sensible, demogràficament en ascensió, amb un catalanisme cada cop més conscient i militant, arrelat en la burgesia i en la petita burgesia, actiu entre els treballadors.

Aquesta ciutat esdevenia el cor d’un projecte que, reprenent la passió de la Renaixença per la llengua catalana, aspirava a posar-la en el centre de la vida

5 Nicolau 1958, p. 78-79.

6 Nicolau 1923; Bosch Gimpera 1971, p. 74-75.

7 Bosch Gimpera 1971, p. 91.

8 Soldevila 1938, p. 225. [Necrologi de Barjau, mort aquell any.]

9 Guardiola 1991, p. 195. Pel que fa a la Universitat, però, diu Gaziel [1958 (1970, p. 515a)] que Antoni Rubió i Lluch era «un mestre autèntic, de la raça dels investigadors i dels orientadors», però que «gairebé mai no venia a dar-nos la classe. Tenia perduda la vista i coses més importants a fer que enfrontar-se amb aquelles aglomeracions absurdes, de tan nombroses, on sols un dos o un tres per cent dels alumnes s’interessaven seriosament pel que ell els podia ensenyar».

cultural, moral i política del país, de les terres de Catalunya i de parla catalana. La creació dels Estudis Universitaris Catalans (1903), la celebració del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906) i la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans (1907) són fites en aquesta direcció. No es tractava només del català com a llengua literària, sinó del català com a llengua d'una literatura capdavantera, entre les excel·lents i influents del món; i, més enllà, del català com a pern de la visió del món, de la vida de cada dia en la ciència i la tècnica, de tots els catalans. D'una banda, no transigència, per dir-ho com Nicolau, amb el bilingüisme literari; d'altra banda, l'aspiració a una llengua universal, a l'imperialisme cultural.¹⁰ Aquestes dues fites, van ser els homes de la generació nascuda més o menys en la dècada entre 1885 i 1895 que se les van fixar i van lluitar per assolir-les: diguem-ne la generació de la Mancomunitat, perquè «apareix a la vida pública vers 1914».¹¹ La Universitat, tot i alguns dels seus mestres, es caracteritzava encara per les deficiències i el burocratisme –frenada per la inèrcia i el tancament–, i, certament, per la supeditació de les activitats i de la comunicació a una llengua forastera. La creació d'institucions com els Estudis Universitaris Catalans i l'Institut d'Estudis Catalans miraven de forçar la màquina, en la direcció, que era clarament la de Prat de la Riba,¹² de la conversió del català en la llengua de la docència i la recerca. L'expectativa era que la Universitat, la Universitat de Barcelona, acabés canviant, fos capaç de transformar-se i de coronar el projecte. Hi va haver el compromís i la feina de molts universitaris en aquest sentit, des d'aquells anys crucials en què Riba hi estudiava, però la institucionalització d'aquest projecte no arribà sinó amb l'Autònoma de la República.

Tornant a Riba en aquells anys crucials. La Universitat li donà uns amics, uns punts de referència, més propers o més llunyans. Hi estudià molt, amb mestres de debò o sense. Durant el primer curs traduí les *Bucòliques* de Virgili, que publicà el 1911.¹³ Començà les *Geòrgiques*, que no completà, i traduí també el

10 Miralles 2000, p. 160 (a propòsit de Nicolau 1958, p. 153 s.) i p. 176 s. (la idea d'imperi, provinent d'Ors, adoptada per Riba).

11 Nicolau 1958, p. 153.

12 La cosa és diàfanament clara a *La nacionalitat catalana*, que és de 1906; cf. «La importància de la llengua dins del concepte de la nacionalitat», comunicació al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, octubre d'aquell any mateix: Miralles 2000, p. 159.

13 Edició de Torné 1993.

carmen 62 de Catul.¹⁴ Igualment traduï –cosa que cal posar en relació amb el molt d’hebreu que va aprendre amb Barjau– el *Càntic dels càntics* veterotestamentari, que no publicà fins al 1918, en un volum amb el *Llibre de Rut*. Més tard començà a traduir del grec: set olímpiques (iv, v, vi, v, vi, vii i xiv) i una pítica (xii) de Píndar;¹⁵ se’ns han conservat també unes versions («simple exercici escolar»)¹⁶ de Safo¹⁷ i de les *Anacreòntiques*.¹⁸

D’altra banda, arrencà a donar a conèixer alguns poemes seus.¹⁹ S’anà reconeixent poeta, a l’empara de Josep Carner, que era quasi deu anys més gran i que fou qui li presentà Maragall, un home que a penes pogué tractar –el conegué el 1911 mateix, que va ser l’any en què morí– però la importància del qual per a la poesia, la cultura i la consciència moral d’ell i de la seva generació, Riba identificà anys més tard –sobretot arran de la seva tesi de 1938²⁰ sobre la *Nausica* però ja en tot d’articles anteriors, tant si hi parla dels *Himnes homèrics* com del Comte Arnau– amb precisió i amb justícia. Maragall havia estat nomenat aquell any mateix membre de la secció Filològica, encara Institut de la Llengua, i s’havia esmerçat en la versió dels *Himnes* i abans en l’escriptura de la *Nausica*, empreses que a la força havien d’interessar i motivar Riba.²¹ La versió dels *Himnes* havia estat d’alguna manera incentivada per Segalà, que també va ser elegit membre de la primera Secció Filològica,²² i Maragall s’hi havia posat, a aquella feina, sobre la base, que el tranquil·litzava, dels materials –una traducció literal i els comentaris que el poeta anava necessitant– que li proporcionà un jove Bosch Gimpera. El mateix jove que, l’any 1914, quan Riba era a Madrid, l’orientava per carta des

14 Edició de Molas-Medina 1986, p. 148-157.

15 Molas-Medina 1986, p. 157-174; Torné 1999.

16 Molas-Medina 1968, p. 148.

17 Torné-Clua 1993; Torné 1996b i 1997. La traducció d’un poema de Safo, però (és el fragment 31 Voigt, cèlebre per haver estat conservat pel *De sublimitate* [10, 1-1-17] i per la represa catuliana del carmen 51), Riba la prometia com a regal –com a regal d’amor, i no com a exercici escolar– a Pepita Vila l’estiu de 1911: cf. Porter 1987, p. 148.

18 Torné 2002.

19 Molas 1974b; Porter 1987.

20 Sullà 1983.

21 Miralles 2003; Miralles 2005.

22 Miralles 2002.

de Berlín sobre el tema de la tesi que Riba tenia llavors al cap, que era la poesia de Safo.²³

Companys i amics en un ambient d'engrescament per la cultura i per la llengua. Alguns mestres. I una opció decidida per l'estudi. Sobre un fonament sòlid de llatí, una formació en llengües clàssiques i semítiques, i l'aprenentatge, gramatical i literari, de les principals llengües modernes de cultura. Curiositat i rigor. La poesia en el centre d'una vocació literària definida i definitiva. Més o menys així podria ser el resum dels anys d'estudiant a la Universitat. I, fora, la ciutat i el país en ebullició, la forja del projecte cultural, moral i polític dels noucentistes.

Aquells van ser també els anys del primer amor, i de conèixer la que havia de ser la seva dona tota la vida, Clementina Arderiu.²⁴ De fet, els temes d'amor i de bellesa femenina són els més destacats en els seus primers poemes.²⁵ Ja clarament en el camí que mena a les *Estances*.

2

El dia 18 d'abril de 1927 Riba era nomenat professor auxiliar temporal de la Facultat de Filosofia i Lletres. És el començ d'una etapa que acabà el 28 de gener de 1939, en què una Ordre Ministerial l'expulsava de la Universitat quan ell i els seus ja tastaven el gust amarg de la derrota i de l'exili.²⁶ Un gust del qual havien de sortir les *Elegies de Bierville*, un dels llibres més importants de la poesia i de l'humanisme europeus del segle XX. I de l'experiència de la derrota i de l'exili havia de tornar a Catalunya un intel·lectual lúcid, treballador, conscient i tenaçíssim, l'intel·lectual que més va fer de pont, i més va ser reconegut en aquesta

23 Torné 1996b, p. 672-673. La tesi no la va fer sinó l'any 1938, com sabem, però a l'època de Munic havia pensat amb Rubió i Lluch de fer-la sobre Ramon Muntaner.

24 Medina 1989, I, p. 16 i 159-161; 22-25 i 173.

25 Temes situats en el context que els convé de literatura i poètica per Molas 1974a.

26 Aquell dia, dissabte, passaven la ratlla de França (Medina 1989, I, p. 146). No es pot dir que els vencedors no anessin mentrestant per feina. L'article sisè de la dita Ordre (BOE del 3 de gener) establí: «El Profesorado de la Universidad de Barcelona que perteneciese al Escalafón general de Catedráticos de Universidad quedará suspenso de empleo y vendrá obligado a solicitar su reingreso con arreglo a las normas que se señalen en Orden de esta misma fecha. Los demás profesores de la Universidad nombrados por la Generalidad de Cataluña quedan cesantes, sin perjuicio de que puedan ser utilizados sus servicios con carácter interino, una vez determinada su ideología y actuación política y social, con relación al Movimiento».

funció, entre els ideals del projecte noucentista i els joves que n'havien de transmetre la llavor en circumstàncies d'opressió i ofegament, en el també difícil exili interior. Això donà a la figura de Riba una dimensió transcendida, i Riba mateix tornà a concebre's en termes del que ell sentí sempre com una seva missió, la de representant i portaveu d'una cultura –la seva, la nostra– i, ensems, de la dignitat irrenunciable de tots els humans.

Tot plegat, de 1943 en què tornà de l'exili a 1959 en què morí, la dimensió que atengué la figura de Riba, exclòs de la deplorable Universitat franquista d'aquells anys, silencià o preterí el sentit que havia tingut en la seva vida, en la seva experiència intel·lectual, l'etapa de professor universitari. En part perquè la Universitat era infrontable amb el que havia estat, i perquè la feina que Riba feia l'havia de fer en altres institucions –a l'Institut d'Estudis Catalans, sobretot, i a la Fundació Bernat Metge– i a casa treballant, subvencionat per particulars conscients i responsables;²⁷ en part, també, per la dimensió d'home de lletres, de poeta i intel·lectual, no de professional universitari, que Riba tenia ja quan el 1927 entrà, com hem vist, de professor auxiliar a la Universitat.

Fóra de bon repensar l'etapa de Riba com a professor universitari. No en funció del que Riba va arribar a significar després sinó en funció del seu compromís amb un projecte, el de la Universitat Autònoma de la República, que no sempre ha estat reconegut que representà la presa per les generacions noucentistes d'una institució que volien renovar i situar a l'altura dels temps i dels nous ideals de llibertat i dignitat, de cultura i de política. Però, abans d'arribar-hi, tornem a Riba el 1927. És ja un escriptor, un intel·lectual d'anomenada i d'obra molt sòlida: com a traductor l'avalua la feina feta a l'Editorial Catalana i a la «Biblioteca Literària», de Poe a l'*Odissea*, i a la Bernat Metge des de 1922;²⁸ com a poeta, el primer llibre de les *Estances* (1919) culminava l'etapa juvenil i el consagrava entre els primers; havia iniciat una trajectòria com a crític, des del començament amb rigor i responent a un designi.²⁹ Té un prestigi també com a professor, entre el conferenciant brillant i el mestre. Adquirí a l'Escola Superior de Bibliotecàries, on professà, en una primera etapa, des de 1916 (catedràtic el 1920) fins a

27 En una carta a Pla de 1949 (16 de febrer; Guardiola 2005, p. 223), Riba parlava dels «jornals» –era ell mateix a posar entre cometes el mot– d'any i mig que havia rebut per reescriure la seva versió de l'*Odissea*.

28 Miralles 2007, p. 171-178; Malé 2006, p. 12-18.

29 Malé 1995.

1924, en què fou destituït amb altres professors per un conflicte en l'època de la dictadura de Primo; i en una segona etapa, des de 1930, en què li fou restituïda la càtedra, fins a 1939, en què li n'arribà la destitució definitiva, quan el final de la guerra d'Espanya marcà l'inici de la més dura dictadura de Franco. Un prestigi adquirit també a les «dues càtedres privades: una elemental i una altra superior», que Francesc Cambó feia saber, en l'àpat anyal de la Fundació Bernat Metge de 1925, que hi havia creat per a Riba.³⁰ A la Bernat Metge Riba va tenir alumnes destacats, alguns dels quals havia tingut a l'Escola de Bibliotecàries i altres dels quals tindria a la Universitat.

A la Universitat, Riba hi va fer de professor auxiliar fins a 1933, en què fou nomenat encarregat de curs.³¹ A tot això, ja era, des de l'any abans, membre de l'Institut d'Estudis Catalans, on havia treballat en la preparació del *Diccionari general* de 1932, a les Oficines Lexicogràfiques, no només amb Pompeu Fabra sinó realment en comunió de propòsits i de doctrina amb ell. Convé tenir present que Fabra era el 1933 president del Patronat de la Universitat, de la qual havia estat nomenat catedràtic feia un any.³² Quant a Riba, en començar el curs acadèmic 1934-1935 era nomenat, per cinc anys, professor agregat temporal de llengua grega.³³ L'agost de 1936, encara, rebia el nomenament de director del Seminari de Filologia Grega. La idea, frustrada per la guerra i el seu desenllaç, era clarament la d'establir-lo com a catedràtic a la Universitat.³⁴ Riba ajudà per part seva transferint-hi d'alguna manera el seminari de la Bernat Metge (de la qual el 1936 va ser nomenat comissari de la Generalitat) i aplicant-se a la confecció d'una tesi doctoral que lligava Maragall, de l'actitud moral i de la grandesa literària del qual se sentia cada vegada més reconeixent, amb l'*Odissea* i amb Goethe. Aquesta tesi, des del punt de vista tècnic, li permetia acreditar una feina ecdòtica filolò-

30 Medina 1989, I, p. 59-65; 226-236.

31 Segons Fabra 1935, p. 140, «l'encarregat de curs és generalment un jove professor que aspira a vincular la seva vida a la Universitat, o la persona competent a la qual s'atribueix o es confia una especialitat, o una disciplina de caràcter complementari»; el segon cas sembla el de Riba, que l'any 1933 en tenia quaranta.

32 Bonet 2004, p. 81.

33 Altre cop segons Fabra 1935, p. 140, «el professor agregat solament difereix del numerari perquè el seu nomenament no és a perpetuïtat i per la flexibilitat de les seves condicions de col·laboració en la vida universitària; però la seva jerarquia docent i científica és exactament la mateixa».

34 Manent 1963, p. 55.

gicament acurada i el desplegament d'un discurs acadèmic compost, d'història, anàlisi i crítica literària: en la tradició universitària dels estudis, cert, però també en funció de la seva ja llavors tan acomplida exigència com a lector amb criteri i com a crític.³⁵

En ser nomenat professor auxiliar a la Universitat, Riba, que ja era catedràtic, llavors destituït, a l'Escola de Bibliotecàries i a la Bernat Metge, tenia trenta-tres anys. En ser-ne definitivament destituït, el 1939, en tenia quaranta-cinc. Treballador incansable com sempre va ser, tots els anys, totes les etapes de la seva vida i de la seva obra són curulles de fets remarcables, presenten fites significatives. Aquesta etapa, però, correspon, en termes biològics, a allò que els grecs anomenaven l'*acmé*, el moment culminant, decisiu, d'una vida. En ella el premi Folguera el coronà com a poeta (1933) arran del segon llibre d'*Estances* (1930), i Riba pogué entretenir després magníficament la seva poesia en l'extrema contenció, en l'abstracció i l'anhel de puresa de les *Tres suites* (1937). La culminació de Riba com a poeta arribaria en l'altra etapa de maduresa, la segona –en termes d'experiència vital, biogràfics i intel·lectuals–, la que va de l'exili a la mort. Però ja en la d'abans, en la primera, Riba es trobava al cim, en el punt més alt: amb altres i més baix, aquest punt més alt, del que assoliria després de la guerra, però ja en el punt més alt. Semblantment, com a traductor, la gran obra de la postguerra, la segona versió de l'*Odissea* (1948), i les traduccions de Sòfocles, en prosa (I, 1958; II, 1959; III i IV, pòstums, 1961 i 1964) i en vers (I, 1951; II, 1977 pòstum), així com la versió també en vers d'Eurípides,³⁶ i encara la també pòstuma de Kavafis,³⁷ tot plegat no hauria de fer perdre de vista el treball tenaç, d'atenció sempre vigilant, indefallent –i no pas sense decisiva influència en la prosa, històrica, biogràfica i narrativa, del Noucents–, esmerçat d'ençà de 1926 –o sigui, en l'etapa de maduresa d'abans de l'exili– en la traducció de les *Vides paral·leles* de Plutarc,³⁸ d'una banda, i, d'una altra, la que en certa manera és la més esclatant, la més fulgurant i potser la més decisiva per al català literari, de les traduccions de Riba, els tres volums de les *Tragèdies* d'Èsquil a la Fundació Bernat Metge.

35 Sullà 1983.

36 Miralles 1977a; Miralles 1977b.

37 Triadú 1962; Solà 1977.

38 Mestre 2003.